

Bemærkninger til „Det danske kongevåben som magtsymbol“

AF NILS G. BARTHOLDY

Til Carsten Porskrog Rasmussens opposition ved forsvaret af min disputats *Det danske kongevåben fra Valdemarerne til Frederik VI. Studier i Danmarkshistoriens heraldiske spejl* på Københavns Universitet den 26. november 2021, som er aftrykt på de foregående sider, vil jeg gerne knytte nogle bemærkninger. Jeg indleder med nogle generelle betragtninger og tager derefter stilling til forskellige enkeltheder. Jeg kommenterer, hvad der i mine øjne er væsentligt. Der henvises til sider og figurnumre i min bog.

Generelt

Carsten Porskrog Rasmussen (CPR) mener, at der kun i begrænset grad er et teoretisk perspektiv til stede i min afhandling. Efter min opfattelse udgør et videnskabeligt arbejde, der hviler på et grundigt kendskab til kilderne og er en kvalificeret behandling af dem, en egen teori.¹ Min bog er *min* teori om det danske kongevåbens opståen og udvikling gennem mere end 600 år fra ca. 1194 til 1819. De, der måtte mene, at noget mangler, skylder at fortælle, hvem der har formuleret heraldisk relevante teorier af betydning for mit emne. Jeg har ikke følt noget behov for at lade mine undersøgelser styre af et mønster, som andre måtte have lagt, før jeg skrev min bog.

Min afhandling om kongevåbenets udvikling og betydning er resultatet af et empirisk studium af mange enkeltheder, der tilsammen danner en helhed. Denne helhed kan læses i afsnittet „Sammenfatning og konklusion“ (side 415-433), der er skrevet *på tværs* af de foregående kapitler (jf. side 433).

Jeg har i mere end 50 år beskæftiget mig med primære kilder og har som arkivar i Rigsarkivet dagligt befundet mig tæt på arkivalier. Derfor nærer jeg stor respekt for primære kilder og den direkte beskæftigelse med dem. Fremstillingen i min bog er groet frem af min iagttagelse og vurdering af kilderne og ved sammenligninger med tilsvarende fænomener i udlandet. Jeg har taget kritisk stilling til, hvad der tidligere – ofte rent deskriptivt – er skrevet om kongevåbenet. Po-

¹ „Erfaring giver en bedre ekspertise end teori ... Alt for mange mennesker danner sig et verdensbillede, før de har set verden. Jeg har forsket i mange år, men visdom kommer også af at bruge øjnene“, Asle Toje, norsk politolog, i *Weekendavisen* 30/12 2020.

sitiv inspiration har jeg i særlig grad fundet i den franske heraldiker Michel Pastoureaus forfatterskab. Det omfatter vigtige oversigtsværker og enkeltstudier, der ofte distancerer sig fra traditionelle opfattelser. Jeg har bestræbt mig på at skrive om det danske kongevåben med en lignende nøgternhed.

I indledningen har jeg redegjort for nogle metodisk relevante problemstillinger (side 13). Der er en vis mulighed for, at segl, hvori et kongevåbens farver af gode grunde ikke kan ses, er bevaret. Derimod er store spektakulære farvelagte gengivelser af kongevåbenet i faner og andre tekstiler, der i samtiden kan have gjort et stort indtryk, ikke bevaret i nær samme omfang. Man er derfor nødt til undertiden at *forestille sig*, hvordan kongevåbenet er kommet til syne ved forskellige lejligheder. Overleveringen af segl og mønter, især fra middelalderen, skyldes tilfældigheder. Beseglede breve kan i tidens løb være brændt eller forsvundet. Det kan derfor meget vel tænkes, at der har fandtes segl med versioner af kongevåbenet, der ikke kendes i dag. Der har uden tvivl eksisteret ældre segl med det danske kongevåben end det, der nu kendes fra ca. 1194. Kendskab til mønter beror på fund. Datidens opfattelse af kongevåbenet og dets enkelte dele og navnlig de tre kroner træder frem i konfliktsituationer, der blev årsag til forhandlinger og meningsudvekslinger, men kan være vanskelig at erkende, når der herskede fred. Motiveringer for antagelse eller ændring af et våbenmærke blev sjældent forklaret i ældre tid.

Specielt

CPR mener, at jeg kun sporadisk har inddraget heraldik som udsmykning på bygninger og pragtgenstande. Hertil vil jeg gerne bemærke, at jeg har omtalt kongevåbenets forekomst som udsmykning på slotte og i kirker, når et våbenmærke var væsentligt i politisk henseende: Tre kroner på Kronborgs tårne (Frederik 2.), i København på Blåtårn og på Børsen (Christian 4.) og på Christiansborgs tårn (Christian 6.), sandstensrelieffer med kongevåbenet på Frederiksborg, kong Hans' bislagssten fra Københavns Slot, frontispicen på Den røde Bygning, Frederik 4.s systematiske udskiftning af den gottorpske hertugs våben på alle offentlige bygninger med kongens eget våben efter Slesvigs inkorporation i 1721; kalkmalerier i kirker, bl.a. et våben for den unge Valdemar 4. i Århus Vor Frue Kirke og Christian 1.s og dronning Dorotheas sammensatte skjolde i Roskilde Domkirke. Adskillige pragtgenstande er omtalt og afbildet, bl.a. kongekronerne, salvingskårdens skede, heraldiske emaljearbejder, Frederik 3.s guldpokal, håndtaget på hans bambusstok med tre kroner, seglstamper, et plateau på en sølvterrin (Christian 7.), en korkåbe fra slutningen af 1400-tallet

med kongelige våbener og en vogn med det kgl. våben fremstillet til en prinsesses indtog (ca. 1560).

CPR finder det irrelevant at nævne den russiske zars videreførelse af den norske løve sammen med præentionstitlen „arving til Norge“. Begrebet præention behandler jeg indgående i det omfang, det kommer til udtryk heraldisk, fordi det var noget, tronkrævere og dynastier lagde vægt på, uanset hvor absurd det med tiden kunne virke. Præentionstitlen „arving til Norge“ blev nævnt så sent som i 1905 af en russisk gesandt i Berlin, der henviste til zaren som en mulig kandidat til den norske trone!²

CPR synes, at kongens herolder repræsenterer en snæver form for kommunikation. Man må imidlertid kende og forstå heroldernes funktion og fremtræden i ældre tid. Kongens herolder bar en meget særpræget embedsdragt, der både fortil og på ryggen gengav kongevåbenet eller dele deraf i stor størrelse og uden tvivl i lighed med udenlandske herolders tabard var udført i kostbart broderi. Når de iført deres farvestrålende embedsdragter fremtrådte ved kroninger og begravelser og andre højtidelige lejligheder og fungerede som kongens sendebud til udenlandske herskere, har de gjort et betydeligt indtryk uanset, hvem beskuerne var – ligesom engelske og skotske herolder gør den dag i dag. De levendegjorde så at sige kongens våben (se især side 161, figur 120, 162, 179, 235, 403, figur 291).

CPR mener åbenbart, at ordensinsignier har en sekundær betydning i forhold til kongevåbenet, at deres forekomst ikke handler om kongevåbenet selv. De bliver imidlertid en del af kongens våben på samme måde som skjoldholdere og våbentelt. Sådanne tilføjelser understregede våbenets betydning og bidrog til respekten for det, især i forhold til udenlandske fyrster med lignende ambitioner. De ordens-tegn i kæde eller bånd, som fyrsterne indstiftede, blev fra 1300-tallet tilbehør til fyrstens og hans ordensridderes våben ved at blive gengivet omkring skjoldet. Det blev også tilfældet med den orden, som Christian 1. indstiftede i midten af 1400-tallet, senere kaldt Elefantordenen. De på denne måde smykkede våbenskjolde skulle efter udenlandske forbilleder ophænges i et kapel i Roskilde Domkirke, eller noget sådant var påtænkt (side 158f, figur 119). Siden Frederik 2.s tid vides kongens våben med sikkerhed at være blevet kombineret med Elefantordenen. Da Christian 5. i 1671 havde indstiftet Dannebrogordenen, blev begge ordeners kæder et næsten fast tilbehør til kongevåbenet (bl.a. side 324-326, figur 240-243, 333, figur 249-250, 335, figur 251, 402, figur 290). Ordenerne fik fra 1690'erne et kapel i Frederiksborg Slotskirke, hvor riddernes skjolde blev ophængt (side 326f, figur 244-

² F. Wedel Jarlsberg: 1905. *Kongevalget*, Oslo 1946, s. 80.

245). De ophængte skjolde for prinserne som elefantriddere med samme heraldiske indhold som kongens markerede samtidig deres status som arveberettigede til den dansk-norske trone (side 307). Det Dannebrogskors, der siden 1400-tallet opdelte kongeskjoldet i felter, fik med tiden en udformning, der også blev gengivet i ordenskorset (side 262ff). Det var en symbolsk eftervirkning af Dannebrogsglegenden.

CPR mener, at min afhandling ikke giver udtømmende svar på, hvor kongevåbenet blev anvendt, hvornår og hvordan, og hvem man kommunikerede til og på hvilken måde. Billederne i min bog viser en mængde eksempler på, hvor, hvornår og hvordan kongevåbenet blev anvendt. Det turde vist være indlysende, at kongens våben i segl tjente til at bekræfte et brev indhold, og at de med våben prægede mønter viste, at kongen var møntherre (side 22). Ligesom i andre lande fik især disse fremtrædelsesformer betydning for kongens identitet og legitimitet i forhold til befolkningen. Meningen med et våben og i særdeleshed et kongevåben er, at det skal vises frem. Og det er det blevet. Ligesom det var tilfældet med fyrsteheraldik i udlandet, er det danske kongevåben blevet eksponeret offentligt, hvor mange mennesker var samlet og påvirkelige for synsindtryk (side 20). Det kan ligesom i udlandet være sket i form af tekstiler, der på grund af materialet ikke er bevaret til vor tid i samme grad som segl og mønter. Desuden kunne kongens våben beskues på relieffer, skilte, malerier, træsnit, kobberstik m.m. (side 21). Fremvisning af den kongelige heraldik gjorde og skulle også gøre indtryk på fremmede udsendinge, når de havde anledning til at overvære danske statsceremonier som f.eks. kongebegravelse (side 230ff, figur 170) og *castrum doloris* (side 349f, figur 256).

CPR's vurdering af, hvad der publiceres i *Heraldisk Tidsskrift*, svarer overhovedet ikke til virkeligheden. I tidsskriftet vil man finde utallige artikler, der handler om, hvordan heraldikken er blevet brugt og kommunikeret lige fra tidlig middelalder til nutiden. En meget stor del af mine egne bidrag herom er publiceret i det nævnte tidsskrift.

CPR hævder, at Sverige er repræsenteret med både folkungeløven og de tre kroner i to segl brugt i 1398. Så enkelt forholder det sig ikke efter min vurdering. Erik af Pommern brugte i 1398 et norsk tronsegel, hvor kongeskikkelsen er omgivet af fire skjolde med våbener for hhv. Norge, Danmark, Sverige (i form af folkungeløven) og Pommern og med et skråtstillet mindre skjold med tre kroner på kongens bryst (side 112, figur 77). Den norske heraldiker Hallvard Trættemberg mente, at seglet sandsynligvis var blevet forfærdiget i 1396, da Erik, norsk arvekonige fra 1389, var blevet anerkendt som konge også i Sverige og Danmark. I dette segl opfatter jeg det lille trekronerskjold som et nordisk unionssymbol, der er indgraveret senere, da Unionen var en realitet. I Eriks store sammensatte våben i et segl, der ligeledes kendes fra

1398, står feltet med tre kroner for Sverige efter både Trættebergs og min opfattelse (side 113, figur 78).

CPR mener at kunne se en indbyrdes sammenhæng mellem en række segl. Det er der efter min opfattelse ikke tale om. Segl anvendt før 1397 af Valdemar 4., Margrete og Erik med et stort kors kombineret med en eller flere kroner eller Danmarks våben (side 114f, figur 79-81) er rettertingssegl til brug i Danmark. Det fremgår af seglomskrifterne. Korset er et Dannebrogskors. På grund af deres typologi kan de synes at have været forudsætningen for det segl med et våben med tre kroner lagt på et kors, som Erik af Pommern brugte hyppigt (side 121, figur 87). Dette segl er imidlertid en fortsættelse af Margretes segl med et trekronervåben (side 111, figur 76), og begge disse segl tager sigte på den nordiske union. De er ikke rettertingssegl. De nordiske riger havde hvert sit retterting. Korset bag trekronervåbenet i Eriks segl er unionskorset. Dette segl symboliserer efter min opfattelse den personlige og centraliserede magtudøvelse, der var kernen i Margretes unionstanke (side 121). CPR mener, at dette segl, der betoner kongen og det fælles, konkurrerede med det store sammensatte skjold som heraldisk udtryk for de tre i princippet selvstændige riger, og at dette kunne ses i lyset af „diskussionerne om unionen som konstitutionel konføderation kontra monarkisk centralisering“, regimen politicum – regimen regale (Erik Lönnroth). Jeg tolker de to segl anderledes. Både det store sammensatte skjold og trekronervåbenet brugte Erik af Pommern som udtryk for sin position i forhold til de tre nordiske riger. De var begge unionelle. Der er efter min opfattelse ikke tale om to våbenversioner, der konkurrerede med hinanden, men om to forskellige kanslerembeder med rådighed over hvert sit segl. Jeg har redegjort for dette i afsnittet om „Kancellipraksis“ (side 121), idet jeg slutter mig til Aksel E. Christensens vurdering.³ Den hyppige brug af seglet med tre kroner i et skjold lagt på unionskorset blev forvaltet af kongens kansler.

Det forekommer CPR, at der var to hovedlinier, når man ser på datidens heraldik for konger og vigtige fyrster, nemlig en højaristokratisk minimalisme – med relativt enkle våbener – i en række kongers våbener og en maksimalisme – med meget sammensatte våbener – for tyske fyrster. Så enkelt forholder det sig imidlertid ikke efter min opfattelse.

Nogle af kongerne i Europa var tilbageholdende med at opdele deres våbener i mange felter. Det kunne de have forskellige motiver til. Da den franske konge Ludvig 11. i 1477 havde annekteret Burgund,

³ Aksel E. Christensen: *Kalmarunionen og nordisk politik 1319-1439*, København 1980, s. 175ff, 193ff.

absorberede han ikke de burgundiske våbenmærker i sit eget våben, men placerede sit enkle liljevåben på en administrationsbygning i Dijon (side 320f). Simpliciteten i det franske kongevåben må ses som et udtryk for bestræbelser for at skabe en enhedsstat.⁴

I deres egenskab af tyske kejsere og konger i 1500-tallet førte habsburgerne tillige et meget stort antal territorialvåbener, enten komponeret rækkevis i et skjold eller især i kredsstillet orden omkring et sammensat skjold i midten af seglet.⁵ Spanske konger forenede fra slutningen af 1400-tallet og i 1500-tallet mange territorialvåbener i ét skjold. Det kulminerede under Filip 2.⁶ I begge disse tilfælde må man betragte miljøet som højaristokratisk.

I mange tyske fyrstendømmer var der en tendens til at akkumulere flere våbenmærker i ét skjold. Våbener for arvede eller erobrede områder blev inkorporeret i fyrstens samlede våben. I nogle tilfælde blev dele af et oprindeligt territorium overladt til yngre sønner. Det bevirkede, at de videreførte et eller flere stamvåbener sammen med våbener for deres øvrige landområder. Der skabtes våbener med så mange felter, at det ofte var mest praktisk at placere våbenmærkerne rækkevis i skjoldet. Våbener, der markerede en prætention på bestemte områder, medtoges også. Føring af stamvåbenet viste, at en fyrste var sig bevidst om muligheden for med tiden at kunne komme i besiddelse af stamlandet, hvis en hovedlinie uddøde. Denne udvikling kan udlæses af tyske fyrstevåbener i 1500-tallet. Rigsherolden Caspar Sturms våbenbog fra 2. fjerdedel af 1500-tallet giver et godt indblik i, hvordan de vigtigste tyske fyrsters våbener havde udviklet sig.⁷

Det danske våben i sauegarde-brevet fra 1563 med felter ordnet rækkevis var givetvis inspireret af tysk tradition (side 207, figur 152). Frederik 2. havde på dette tidspunkt behov for at føre sig frem med flere felter end normalt. Indholdet var udvalgt med henblik på Sverige. Når denne komposition blev afbildet i kirker i Blekinge og Skåne under og efter den nordiske syvårskrig, var den i høj grad udtryk for lejlighedspropaganda. Kompositionen med rækkevis ordnede felter var også yndet af Christian 4., for den blev i hans tid brugt i flere sammenhænge (side 265f, figur 186-187). Siden blev den åbenbart politisk uaktuel.

⁴ Jfr. Steven Thiry: *Matter(s) of State. Heraldic Display and Discourse in the Early Modern Monarchy (c. 1480-1650)*, *Heraldic Studies*, Vol. 2, Ostfildern 2018, s. 88.

⁵ O. Posse: *Die Siegel der deutschen Kaiser und Könige*, Band 3 [perioden 1493-1711], Dresden 1912, med adskillige eksempler.

⁶ Faustino Menéndez Pidal: *El escudo de España*, Madrid 2004, s. 206, 212, 231.

⁷ *Das Wappenbuch des Reichsherolds Caspar Sturm*, *Wappenbücher des Mittelalters* Band 1, Neustadt an der Aisch 1984.

Jeg deler ikke CPR's opfattelse, at de små våbener på indersiden af Christian 4.s krone skulle være en forudsætning for, at denne konge begyndte at bruge segl med mange mindre skjolde kredsstillet omkring det større danske våben i midten. Denne komposition muliggjorde, at endnu flere territorialvåbener kunne figurere samtidig (side 280, figur 200, 287f, figur 205-206). Det typologiske forbillede herfor var tyske kejserssegel, der siden 1500-tallet i adskillige tilfælde var komponeret på denne måde. Den kredsstillede placering omkring et hovedvåben gav plads til flere våbenmærker, end det var muligt at indplacere i den traditionelle komposition med tre skjolde lagt oven på hinanden, som Christian 4. også anvendte. Den kredsstillede ordning fortsatte Frederik 3. at bruge med tilføjelse af endnu flere territorialvåbener. Brugen af mange våbenskjolde skulle gøre indtryk på udenlandske fyrster (side 308, figur 223, 317, figur 233, 346, figur 255, 350, figur 256). Foreningen af Danmarks og Norges våbener og de tre kroner i midten, som Frederik 3. personlig tog initiativ til, medførte diplomatisk strid med Sverige under hans søn, Christian 5. Den fik politisk aktualitet. En version med de tre nævnte våbenmærker alene blev anvendt 1700-tallet igennem (side 363, figur 265), måske også af praktiske og æstetiske grunde, samtidig med at en version med tre på hinanden liggende skjolde fortsat blev brugt.

I Tyskland udkom der værker om fyrstelig, gejstlig og adelig heraldik i 1500- og 1600-tallet, der undertiden medtog den danske konges våben, men ikke forklarede de enkelte felters betydning. Speciallitteratur om dansk heraldik fandtes ikke i det nævnte tidsrum. En rimeligt sikker kilde til identifikation af de våbenmærker, som Frederik 2. anvendte, er Henrik Rantzaus udgave med kobberstik af ligprocessionen i 1588 med heraldiske begravellesfaner, hvis betydning er angivet. Om fanen med løven over ni hjerter står der, „som nogle mener er de Goters“. Rantzau hældede formentlig selv til den mulighed, at det var et våben for Nørrejylland, men nævner dog, at det kan være de Goters våben (side 137, figur 101, 230ff).

CPR er ikke enig med mig i, at man må betragte udlægninger af tre vigtige felter i kongevåbenet som forkerte. Det mener jeg, at der er gode grunde til.

To topografiske forfattere, Jon Kolding og Niels Heldvad, gjorde sig i deres bøger fra henholdsvis 1594 og 1624 tanker om, hvad felterne i kongens våben betød. De kan have været påvirket af, at der hos Saxo stod noget om en oprindelig inddeling af Danmark, og derfor mente, at felterne måtte fordeles på de danske landskaber. Jon Kolding ville forbinde gotermyten, der var vigtig for svensk selvforståelse, med Danmark. Niels Heldvad mente, at de Goters løve over ni hjerter var et våben for Nørrejylland, og de Venders lindorm knyttede han

til Sjælland og en række andre øer. Villum Worm og Jens Bircherod gentog, at løven over ni hjerter var Nørrejylland våben. Peder Svendsen Ribers korrekte tydning af kongevåbenets felter udkom ikke på tryk (side 312ff). Søgte man dengang efter heraldiske oplysninger om kongevåbenet i den trykte litteratur, stødte man således på forklaringer, der ikke svarede til våbenmærkernes virkelige betydning. Man må med rette undre sig over, at de misforståede udlægninger af tre vigtige felter i kongevåbenet – Danmarks tre løver og ni hjerter, de Venders lindorm og de Goters løve over ni hjerter – blev bestemmende for brugen af dem i militær sammenhæng. Danmarks løver og hjerter blev opfattet som et våben for Sjælland, lindormen som et våben for Fyn og løven over ni hjerter som et våben for Nørrejylland. Jeg har meget vanskeligt ved at se disse udlægninger som andet end et udslag af misforståelser.

Peder Schumacher, der bl.a. var kongens bibliotekar, kendte formentlig Jon Koldings og Niels Heldvads bøger, men han udlagde i et notat fra 1666 kongevåbenets felter i overensstemmelse med, hvad Henrik Rantzau havde publiceret i 1588. Schumacher havde et tillidsfuldt forhold til Frederik 3. og kunne i det nævnte notat oplyse, at det var kongen, der bestemte, at Danmarks og Norges våbener skulle samles med de tre kroner i midten af kongeseget (side 316ff). Jeg tillægger derfor Schumachers jugement langt større værdi end de to topografiske forfatteres fantasifulde forklaringer. Schumachers mening om felternes betydning bekræftes af, hvordan våbenerne på begravelsesfanerne blev betegnet ved Christian 5.s og senere kongers ligprocessioner.⁸

CPR tager en spøgefuld bemærkning af Christian 5. som tegn på, at det var muligt at omtolke våbenerne for Gotland og Øsel. Christian 5. udtalte under et møde i Geheimekonseillet i 1671, at den danske resident i Stockholm om kongens fortsatte brug af våbenerne for Gotland og Øsel over for svenskerne kunne hævde, at han havde hørt Frederik 3. „udj skiempt“ sige, at han ville tillægge Falster og Lolland de to våbenmærker. Ud fra sammenhængen kan man imidlertid se, at det ikke skulle tages alvorligt, for kort efter pålagde Christian 5. residenten at meddele, at det var Gotlands og Øsels våbener, og at de var blevet ført også efter områdernes afståelse i 1645 (side 352f). Der havde ikke på noget tidspunkt været tale om at omtolke de to våbener.

CPR finder det bemærkelsesværdigt, at Bornholm og Femern fik egne våbener, og sætter dette i relation til, at disse områder ikke var

⁸ Nils G. Bartholdy: Leichenbegängnisse dänisch-norwegischer Könige in heraldisch-vexillologischem Licht, i: Lars Wikström (red.): *Genealogica & Heraldica. Report of The 20th International Congress of Genealogical and Heraldic Sciences in Uppsala 9-13 August 1992*, Stockholm 1996, s. 97-110.

særligt store. Det er imidlertid efter min opfattelse ikke afgørende. Bornholm fik et våben, da øens befolkning havde givet den tilbage til Frederik 3., hvilket var et tilstrækkeligt motiv for kongen til at gengive dragevåbenet blandt sine mange andre våbener. Når Femern blev repræsenteret heraldisk i en fane ved lenshyldingen i 1580, må det skyldes, at Frederik 2. ønskede det. Derfor fandt man øens gamle mærke, en krone, frem. Senere ønskede Frederik 3. at fremtræde med så mange våbener som muligt og lod derfor Femerns krone figurere i et af de kransstillede skjolde. En fane med Femerns krone indgik også i Christian 5.s ligprocession i 1699. Femerns våben sås som en del af den heraldiske udsmykning ved Frederik 5.s *castrum doloris* i 1766, men blev tilsyneladende ikke ført som fane i ligprocessionen. Det er umiddelbart vanskeligt at se, om der skal tillægges denne brug af Femerns krone noget politisk motiv. Våbener for Gotland og Øsel figurerede i skjolde ved Frederik 4.s *castrum doloris* i 1731. I disse tilfælde må man regne med, at brugen af visse våbenmærker blot kunne være et udslag af den inert, der også var et vilkår for de enkelte våbenmærkers forekomst i en bestemt situation. Dokumentationen for denne periodes vedkommende, hvad kongebegravelserne angår, er i øvrigt usikker på grund af lakuner i Overhofmarskallatets arkiv, der formentlig skyldes Christiansborgs brand i 1794.

Jeg kan erklære mig enig med CPR i, at det ville være ønskeligt, hvis det var muligt nøjagtigt at fastslå, hvornår man sluttede med at bruge et bestemt våbenfelt eller en særlig våbenkomposition. Men det lader sig i mange tilfælde ikke gøre. Tilsvarende kunne det være interessant at vide, hvornår et givet våben blev brugt allerførste gang. Heller ikke det er muligt. Det skyldes kildematerialet og vilkårene for dets overlevering. Poul Bredo Grandjean har i sin bog om det danske rigsvåben oversigter over forskellige sammensætninger konge for konge med årstal for første forekomst i segl og på mønter.⁹ Han har af gode grunde ingen oplysninger om, hvor længe en variant var i brug inden for hver konges regeringsperiode.¹⁰ Grandjean har sjældent knyttet politiske

⁹ Poul Bredo Grandjean: *Det danske Rigsvaaben*, København 1926, afsnit III, s. 155ff.

¹⁰ Samme, s. 163: „Vaabenernes Datering er kun tilnærmelsesvis. Det paa en med Aarstal forsynet Mønt anbragte, første Gang forekommende Skjold kan med en vis Ret henføres til Aaret for Møntens Prægning, skønt der intet er i Vejen for, at det faktisk er dannet tidligere. For Seglenes Vedkommende bliver der kun Tale om det ældste af de bevarede Eksemplarer. I nogle Tilfælde kan Vaabenet netop henføres til det paagældende Aar, i andre er en virkelig Datering ikke mulig. ... Der er ingen Grund til at nævne, naar det enkelte Segl sid-

forklaringer til de forskellige sammensætninger. For mig har det været væsentligt at prøve at forstå en variant i en bestemt sammenhæng, mens den var aktuel i politisk eller dynastisk henseende.

CPR mener, at det kors, der i hvert fald siden 1588 med sikkerhed stod for Delmenhorst, først efterhånden fik denne betydning. Frederik 1.s i kunstnerisk henseende meget smukke segl med kredsstillede skjolde omkring et firdelt skjold i midten med Oldenborgs to bjælker og et kors kendes fra 1526 (side 182, figur 136). Et våbensegl for kejser Maximilian¹¹ har helt tydeligt været forbillede for kompositionen i Frederik 1.s segl, hvilket viser, at en ordning med kredsstillede skjolde også var et fænomen i Danmark før Christian 4.s tid. Ifølge den overordentligt kyndige tyske heraldiker Gustav A. Seyler antog Christian 1.s bror Gerhard mellem 1474 og 1475 et kors som våben for Delmenhorst.¹² Denne udlægning har jeg holdt mig til, og jeg mener, at Frederik 1. forenede korsvåbenet med de oldenborgske bjælker som udtryk for prætention også på Delmenhorst. At det opfattet som et prætentionsvåben eller dynastivåben kunne have brod mod andre, som CPR gør opmærksom på, er der intet mærkeligt i. Det gjorde prætentionsvåbener formentlig altid. Det var en del af deres natur.

ste Gang forekommer, da man dog mangler enhver Sikkerhed for, at det ikke er benyttet senere. Flere Eksempler viser, at Seglet ikke er kasseret, skønt dets Vaaben ved Forøgelse af Kongens Magtomraade var forældet“.

¹¹ O. Posse: *Die Siegel der deutschen Kaiser und Könige*, Band 3, Dresden 1912, s. 5, nr. 7.

¹² Gustav A. Seyler: *Wappen der deutschen Souveraine und Lande (Siebmacher's Wappenbuch* Band I, 1. Abteilung, 2. Teil), Nürnberg 1909, s. 37.